

كلية الآداب

حوليات آداب عين شمس المجلد 51 (عدد إبريل – يونيو 2023)

<http://www.aafu.journals.ekb.eg>

(دورية علمية محكمة)

جامعة عين شمس

כינויי יום הדין בתרגום העברי למשמעויות הקוראן

עיון אנליטי

תרגום אורי רובין לדוגמה

מ. זינה ג'אבר יאס*

جامعة بغداد – كلية اللغات – قسم اللغة العبرية

zena.j.yass@gmail.com

תקציר

מחקר זה עוסק בתרגום כינויי יום הדין בתרגומו של אורי רובין למשמעויות הקוראן הקדוש על ידי ניתוח המבנה הלשוני של כינויים אלו על מנת לזהות את הבעיות והקשיים בתרגום כינויים אלו, וגם לדעת באיזו מידה תואם התרגום העברי לכינויי יום הדין בקוראן הקדוש לפי גישה אנליטית השוואתית.

לכל דת יש מונחים המצטיינים את ייחודה, לפעמים מונחים אילו אין להם מקביל באף דת אחרת, לכן תרגום המונחים האלה דורש קפדנות ודיוק בתהליך התרגום; מכיוון שהם מייצגים פרטיות הדת.

מחקר זה מציג תיאור מורפולוגי וסמנטי של כינויי יום הדין על ידי ניתוח דוגמאות נבחרות של כינויי יום הדין.

המחקר הראה שלעיתים המתרגם העברי לא הצליח להעביר את המשמעות המדויקת של הכינויים בערבית בשל היעדר המקביל הלשוני ההולם בשפה העברית, במיוחד שלקסיקון הדתי היהודי חסר למונחים המתארים את המושג הדתי הזה למעט מונח "יום הדין".

מילות מפתיה: יום הדין – התרגום הדתי – תרגום הקוראן – אורי רובין.

תאריך الاستلام: 2022/2/21

תאריך قبول البحث: 2022/3/28

תאריך النشر: 2023/6/30

הקדמה:

הקוראן הקדוש הוא ספר שמצטיין בפאר סגנונו וברטוריקה שלו, כשמשוהו קורא את הפסוקים הוא נבהל מאוצר המילים שלהם. מתוך התרגומים של הקוראן, ניתן לזהות את חוקי המוסלמים בצורה ברורה וישירה, מכאן באה החשיבות של תרגום משמעויות הקוראן.

התרגום הדתי הוא אחד מסוגי התרגומים המתאפיינים בקשיים רבים, זה נובע מהקושי הרב בהבנת המונחים הדתיים בשפת המקור שלהם ובתרגומם לשפת היעד תוך שמירה על דיוק המשמעות והמושג, קושי אחר הוא היעדר המקביל המתאים והמדויק למונחים אלו בשפה אחרת. שהם נושאים מושגים, תפיסות ומשמעויות שאינן ידועות בשפת היעד בגלל החוויות השונות של בן אדם עם השפה בשתי התרבויות, בנוסף לכך, תרגום הספרים השמימיים הוא תחום מלא מכשולים, משום שספרים אלו מתאפיינים בשפה רטורית מדויקת ותמציתית המכילה אמצעים רטוריים שקשה להעביר אותם בקלות עם השמירה על האופי הרטורי שלהם.

לקושי בתרגום מונחי הקוראן יש השלכות חברתיות הדורשות מתרגם בעל תרבות רחבה בהבנת טקסטים דתיים והיכרות ומקיפה במ, בין אם בשפת המקור ובין אם בשפת היעד. על מנת לתרגם כל פסוק בקוראן, צריך לקרוא פרשנויות רבות כדי להגיע למשמעות המתאימה.

הטקסט הקוראני הוא טקסט קדוש שיש לתרגם את משמעויותיו קרוב ככל האפשר לטקסט המקורי, לכן יש לקחת את זה בחשבון שלא להפריד בין משמעות הקוראן לביטוי. אם המתרגם מתעלם ממילה, אז הוא יפגע במשמעות המיועדת של הקוראן הקדוש.

חשיבות המחקר:

מחקר זה שופך אור על שיטות התרגום העברי למשמעויות הקוראן וסגנונם של המתרגמים בתרגום המונחים האסלאמיים בקוראן ללשון העברית. תרגום זה מצטיין בקושי רב מכיוון שהמונחים בעלים משמעויות דקות ביותר ועל המתרגם להעביר את המשמעות המדויקת כביכול.

השערות המחקר:

מתרגם טקסטים דתיים מושפע מהסביבה התרבותית שלו, כשהוא מתרגם טקסט מלשונו ללשון אחרת. גם כן אנו מנחים שאי אפשר לתרגם האמצעים הרטוריות שהצטיין בהם הקוראן תרגום מדויק.

שאלות המחקר:

1. האם המתרגם הצליח בתרגום כינויי יום הדין תרגום מדויק.
2. האם הוא התכוון להוסיף משמעות נוספת למשמעויות הכינויים.
3. מהי השיטה שנשען עליה המתרגם.

מטרת המחקר:

מטרתו של המחקר היא לשפוך אור על שיטת התרגום של רובין לכינויים של יום הדין הכלולים בקוראן, שחלקם באו בצורת מילה אחת וחלקם באו בצורה של מבנה מילולי, על מנת לזהות את הבעיות וקשיי התרגום של הכינויים הללו, במיוחד שבלקסיקון הדתי היהודי חסרים למונחים המתארים את המושג הדתי הזה למעט מונח "יום הדין".

כדי להשיג מטרה זו יש לנקוט בצעדים הבאים:

- הבהרת משמעות של המושגים של כינויי יום הדין הן בלשון הערבית והן בלשון העברית.
- לדעת את שיטות המתרגם שנקט בהן לתרגם המונחים.

קורפוס המחקר:

קורפוס המחקר מתהווה מ (6) כינויי יום הדין.

שיטת המחקר:

על מנת לנתח את התרגום העברי ניתוח מקיף, נשענו על השיטה ההשוואתית כדי להיות כלי עזר בניתוח מדויק .

התרגום הדתי

התרגום הדתי היה ועודנו הסוג המורכב ביותר של תרגום מכיוון שהוא אינו עוסק במונחים או בהקשרים בלבד, אלא מדובר בהעברת מושגים ואמונות הנטועים היטב בלבבם ובמוחם של בני האדם, כמו גם השתקפותם של מושגים אלה של מנהגים ומסורות חברתיות ופסיכולוגיות, מצד אחד, ומצד שני, התרגום הדתי הוא חרב בעל פיפיות, או שזהו אמצעי להפצת הדת והחקיקה האלוהית, או שהוא יהיה כלי לעיוות את הדת הזו, ובמיוחד אם המתרגם אינו בעל יכולת וידע לשוני ותרבותי גבוה בשפת המקור, או אם הוא זונח את האובייקטיביות שלו בתרגום.

תרגום הקוראן לכל לשון אחרת היווה מכשול גדול בפני המתרגמים בגלל הצטיינותו ברמה רטורית גבוה ובנוסף לכך המבנה התחבירי הקוהרנטי של המשפטים וההרמוניה הפונטית והמורפולוגית שלהם ומה שנושאים ממשמעויות עמוקות. הקוראן הוא הנס של הבורא, שאנשים התווכחו עליו עד יום הדין (רובין, 2005, עמ' 13).

התרגומים רבים של הקוראן לעברית התפרסמו, וחלקם נותרו בצורת כתבי יד שלא פורסמו, כמו כתב היד באוקספורד, שראשיתו במאה השבע-עשרה, וכתב יד נוסף שנמצא בספרייה הבריטית בלונדון, שככל הנראה נכתב בהודו במאה השמונה עשרה, וכן כתב יד נוסף בספריית הקונגרס בווינינגטון, שהוא פרפרזה לתרגום אחר יותר מאשר תרגום חדש, תורגם זה היה על פי עותק של הקוראן בשפה ההולנדית (البهنسي, 2014, صفحة 16).

התרגומים של הקוראן לעברית נעשו כבר בימי הביניים, אולם התרגומים הללו לא היו תרגומים משפת המקור, אלא משפות אירופאיות כגון איטלקית או הולנדית, תרגומים אלה נשארו בכתבי יד. התרגום המודפס הראשון מערבית נעשה על ידי צבי הרמן רקנדורף והופיע ב-1857 בלייפציג (الشرفاوي، 2018، صفحة 5)، אולם הוא לא זכה להסכמה רחבה, כי הוא אימץ על שפת התנ"ך, מה שהפך אותו לתרגום גרוע בגלל הביטויים הבלתי משומשים בשפה עברית (شحاتة، 2003، صفحة 15)، והם היו דו-משמעיים בעיני יהודים רבים בשל העמימות של הביטויים, אולם חשיבותו נובעת מהעובדה שזהו התרגום הישיר הראשון מערבית (الرفاعي، 1995، صفحة 101).

התרגום השני נעשה על ידי יוסף יואל ריבלין והופיע ב-1937. תרגום זה נחשב לנוסח קלאסי של הקוראן, ובמשך שנים רבות בחרו רוב המצטטים מהקוראן בעברית לצטט מהתרגום הזה. התרגום נעשה בשפה מקראית, עם גלישות ללשון חז"ל, תוך שמירה על מאפיינים תחביריים מסוימים של השפה העברית הספרותית (أبوغدير، 2012، صفحة 8).

במלאכת התרגום היה מעורב חיים נחמן ביאליק, שהיה עורך ההוצאה לאור דביר (אם כי הוא נפטר בטרם הושלם התרגום). יש דעות סותרות לגבי חלקו של ביאליק בתרגום ריבלין. נאסר באסל כותב: "ביאליק, שהרבה להתערב במלאכת התרגום של ריבלין כדי לעשותו מליצי יותר, ערם בכך קשיים גם לפני הקורא הנבון" ("ידיעות אחרונות", מוסף לספרות, 7.10.2005). התרגום של ריבלין נחשב פשוט וקריא יותר מזה של רקנדורף, אולם העברית שלו נחשבת כיום למיושנת (באסל، 2005).

ריבלין שאף להימנע מהטעויות שעשה רקנדורף, ותעזור לו בזה העמקתו בקריאת ספרות ערבית, שהביאה להופעתו של תרגום טוב יותר מהקודם, שכן הוא ניסח אותו בשפה עברית מתקדמת ורהוטה יותר שהייתה מקובלת על הקורא העברי (أبوغدير، 2012، صفحة 8).

התרגום השלישי הוא "תרגום אהרון בן שמש למשמעויות הקוראן". תרגום זה יצא לאור בישראל בשתי מהדורות, המהדורה הראשונה בשנת 1971 תחת הכותרת "הקוראן הקדוש, תרגום חופשי". והמהדורה השנייה בשנת 1978 תחת הכותרת "הקוראן ספר הספרים של האסלאם" (الزناتي، 2007، صفحة 19).

בן שמש אימץ בתרגומו שיטה מיוחדת השונה מהתרגומים הקודמים והבאים, שכן הוא לא תרגם כל אחד מפסוקי הקוראן בנפרד ובמספור משלהם, אלא הציג את המשמעות הכוללת של כל חמישה פסוקים ובמספור המשלב את כל חמשת הפסוקים תחת מספר אחד. לפיכך, המספור שלו היה שונה מהמספור המקובל של פסוקי הקוראן (أبوغدير، 2012، صفحة 9), זו מה שנקרא סגנון שוטף בתרגום, עם הסתמכותו על שוליים לתרגום שמראים את מידת ההסכמה של הקוראן למקורות היהודיים (בן שמש، 1978، עמ' 20).

התרגום הרביעי (שהוא השדה היישומי של המחקר), זהו התרגום של אורי רובין, פרופסור לשפה ערבית וחוקר האסלאם באוניברסיטת תל אביב, נעשה מהנוסח הערבי ויצא לאור בשנת 2005 והוא בין התרגומים העדכניים והחשובים ביותר.

מהדורה חדשה, מעודכנת ומורחבת של תרגום זה הופיעה בדפוס בשנת 2016, בהוצאה לאור של אוניברסיטת תל אביב. מטרת התרגום, על פי רובין, היא ליצור נוסח קריא, שאינו מחייב היכרות מוקדמת עם השפה הערבית הספרותית, ואינו כתוב בשפה מליצית מדי, אך עם זאת מעביר את הטקסט הערבי בצורה מדויקת ככל האפשר. הטקסט של תרגומו של רובין מלווה בהערות שוליים, שמציגות חלופות לתרגום במקומות שבהם הפירוש אינו ודאי, והבהרות מן המסורת המוסלמית ומן המחקר המדעי (רובין, 2005, עמ' 13).

רובין מסביר את סיבותיו להצגת תרגום זה בצורך להכיר בתרומתם של הפרשנים המוסלמים. הוא גם מכיר בחוסר האפשרות לתרגם את רהיטות שפת הקוראן לשפה העברית, רובין ניסה להתאים את התרגום שלו לסגנון פשוט ומודרני כדי שהקורא הלא מקצועי יוכל להבין אותו בצורה ברורה וישירה (أبوغدير, 2012, الصفحات 13-14).

הטרמינולוגיה הדתית

הטרמינולוגיה היא תחום העוסק בתאורטי ובפרקטיקה שעניינו המונחים ושימושיהם. "מונחים", במסגרת הטרמינולוגיה, הם מילים או מילים-מורכבות המשמשות בהקשר מסוים (Hartmann & James, 2002, p. 140).

הטרמינולוגיה היא תחום של מדע החוקר את הקשר בין הקונספטים המדעיים לבין המונחים הלשוניים המתבטאים בהם, הרי שכל פעולה אנושית וכל תחום מתחומי הידע האנושי כולל הרכב מהקונספטים המתקשרים בתוך מערכה שלמה מיוחדת בכל תחום מתחומיה. לכל תחום מהתחומים האלה יש לו הרבה מונחים המבטאים את הקונספטים שלו מבחינה לשונית, ומסבירים את הקשר בין הקונספט לבין המונח המתבטא בהגדרה המדעית המדויקת (القاسمي, 2008, الصفحات 263-270).

הטרמינולוגיה של כל תחום מהווה מערכה של מונחים שהם מקבילים למערכה רעיונית לתחום זה. ומקבוצת המערכות המונחיות מתגברת המערכה המונחית של כל שפה. המערכה המונחית אינה מושגת את מטרחה אלא בישות יחסים הדדיים בין האלמנטים שלה שהם שונים מבחינת המשמעות ומתייחסים ביחס ישיר עם המערכה הרעיונית באופן מסוים, ואיננו יכולים השגת המערכה של הקונספטים לכל מדע מהמדעים בלתי תכנון קלסיפיקציה רעיונית המתייסדת על יסודות הגיוניות ואנלוגיות. ועל כך הטרמינולוגיה היא תחום של מדע המשתתף בין הלינגוויסטיקה, והלוגיקה, והאנתולוגיה, והתייעוד, ותחומי המומחיות המדעית ובגלל זה כינו אותו (מדע המדעים) (אלורדי, 2016, עמ' 9).

הטרמינולוגיה, כמדע החוקר את המונחים, או האמנות של ניתוח המונחים, או הוא גם, חקירה שיטתית לתיאור או לכינוי הקונספטים מתוך חקירת הדרך שבה משתמשים לצירוף המילים ואת המשמעויות שלהם, ומתוך בחירת הטרמינולוגיים למונח מדויק לבטא את הקונספט הנתון, דרך חזירת התהליך הזה הם יכולים לפתח את אוצר המונחים לתחום מסוים. התהליך הטרמינולוגי עשוי להיות מבוצע בשפה אחת, או בשתי שפות, או יותר באותו זמן, זאת אומרת שהוא יהיה חד לשוני, או דו-לשוני או גם רב-לשוני (Surprenant & Hussman, 1993, p. 23).

על כך אנו יכולים לומר שהמונח הוא צורך מצורכי הסיביליזציה והמדע, שחייבים לו לדייק את הידיעות במדע ואת הקונספטים שלו, בלתי איזו סטייה מהמשמעות המרוצה ממנו, ומזה היה שמו של מדע זה (טרמינולוגיה) שמקורו (terminus) שמשמעותו כמו שכבר אמרנו (גיבול), וגיבולו של דבר מסוים הוא הקצה שלו, ומזה המונח אינו יכול לצאת על גיבול המשמעות שלו ואינו יכול לסטות עליה כמו שעושים המילים הרגילות (حجازي، 1993، الصفحات 9-10).

בדרך כלל הטרמינולוגיה מתעניינת בשני צדדים: הצד הראשון (הטרמינולוגיה) (Terminology) שהוא חוקר את הקשר בין הקונספטים המדעיים לבין המונחים הלשוניים, והצד השני, שהוא מתבטא בעבודת תיעוד המונחים ותיעוד מקורותיהם וכל האמפרמציות המתייחסים בהם ופרסומם בצורת לקסיקונים מתמחים אלקטרוניים או בניירות. הטרמינולוגיה (Terminography) המילונאית וגם הטרמינולוגיה הצרפתי (אלן ראי) (Alain Ray) הוא שהבחין בהבדל שבין שני הצדדים האלה הנכללים במונח הטרמינולוגיה, ולפניו גם עסקו הבלשנים האמריקניים בהבהרת ההבחנה בין הלקסיקולוגיה (Lexicology), המדע העוסק בלקסמות מכל הצדדים הפונטיים, המורפולוגיים, הסמנטיים, וגם התחביריים, לבין הלקסיקוגרפיה (Lexicography), שהוא עוסק בתיעוד אוצר המילים והמשמעים, ואת מיונם ויציאת התוצאות בצורת לקסיקון (אלורדי, 2016, עמ' 10). אולם, הבחנה זו אינה נפוצה מבחינה שימושית בגלל שעל הטרמינולוגיה, שהוא עוסק ביצירת מונחים מיוחדים ומוכנים לפרסום, צריך שיהיה מסוגל ויודע בכל התיאוריות של הטרמינולוגיה, וגם כן המילונאית, שלוקח על עצמו את סיווג המילונים, צריך להיות מסוגל ללמוד את אוצר המילים שמכיל אותן הלקסיקון שלו. בדרך כלל המונח (טרמינולוגיה) הוא שם כולל לשתי הפעולות הטרמינולוגיה, שהיא מתעניינת בצד התיאורטי. והטרמינולוגיה, שמתעניינת בצד היישומי יש לציין כאן שהמילונאית או הטרמינולוגיה אינו עושה את כל זה לבדו, אלא יש וועדות של טרמינולוגיים, או מילונאיים עם בלשנים, והמומחים בתחום המדעי שהמונחים מתייחסים אליו. על מנת להבטיח את דיוק המונחים מהבחנה המדעית ואת קבילותם על ידי ציבורי הדוברים המשתמשים בהם (القاسمي، 2008، صفحة 264).

מאפייני המונח: –

1. איחוד המונח: תחלה צריך לדעת שמטרת האיחוד של המונח היא התאמת כל קונספט מדעי עם מונח אחד מסוים מבין המונחים האחרים הנרדפים לו בשפה מסוימת.
2. המונח יחסר את משמעותו כשיתרגם לשפה אחרת, וכשמשתמשים בו במטרות אחרות סגנוניות או אמנותיות.
3. המונח הוא בעל אופי תפקודי פרגמטי, ואינו בעל אופי היסטורי. המונח נכתב בשפה מסוימת והוא משומש בתפקיד זה, רק באותה שפה ובאותו תחום.
4. המונח מצטיין בדיוק כלומר המונח מציין משמע ברור ומוגבל ורחוק מאיזו עמימות.

• מאפייני המונח מבחינת המשמעות:

1. איחוד המשמעות: השימוש בלקסמה (מילה) בתחומים שונים אינו משפיע על איחוד המשמעות, לפעמים משתמשים באותו מונח בתחום הלינגוויסטיקה וגם בתחום הביולוגיה, למשל המונח (שורש) שפירושו בלינגוויסטיקה הוא (חלק של מילה), בעוד בביולוגיה פירושו הוא (חלק של צמח השקוע באדמה), או גם במדעים אחרים, אך בכל התחומים השונים יש למונח משמע מיוחד ומדויק.
2. השלמת המשמעות: יש להיות השלמה בין המונח (כמילה) לבין הקונספט שמתבטא בה, לפעמים הקונספט אינו משתקף במונח שנוצר בשבילו.
3. חוסר הנרדפות.

• מאפייני המונח מבחינת הצורה

1. התאמה לנורמות הלשון: המונח יש להיות מותאם לכללי הלשון, הן מבחינת התצורה והן מבחינת הדקדוק.
2. הקיצור: המונח הארוך והמורכב אינו מקובל על ידי המשתמשים, הם לתמיד מעדיפים מונח קל ושקוף באותו זמן.
3. הקביעות: יש בחירות גראפיות, ומורפולוגיות וסנטקסיות רבות שהן גורמות לאי איזון במונחים ויצירת מונחים זהים, דבר זה מקשה את הבנת המונחים והשימוש בהם (אלורדי, 2016, עמ' 32–30).

המונח הדתי האסלאמי

המונח האסלאמי הוא, כל מילה, ביטוי או מושג חדש בשפה הערבית שמקורם בקוראן הקדוש, הסונה הנבואית האצילית והפסיקה האסלאמית (غزاة، 2022، صفحة 1).

במונחים אסלאמיים אנו מתכוונים למונחים טכניים השייכים לתחום סמנטי אחד: התחום הדתי. מונחים אלה הוצגו על ידי האסלאם עם הופעתו, או שהיו ידועים לערבים לפני כן בתקופה הקדם-אסלאמית, אך הקוראן הקדוש נתן להם קונוטציות חדשות שהתפשטו והתפשטו והקונוטציות הטרומ-אסלאמיות שלהם נשכחו. מונחים אלו נגזרו על פי בסיס דתי וכדי לבטא מושגים דתיים ומשפטיים ספציפיים (أردور، 2002، صفحة 96).

תִּרְגוּם מוֹנַחִים אִסְלָאמִיִּים לְשִׁפָּה שְׁנִיָּה מְעוֹרָר קְשִׁיִּים רַבִּים תוֹךְ כַּדִּי תִּרְגוּם לְשִׁפָּה שְׁנִיָּה. הַסִּיבָה לְקְשִׁיִּים אִלוֹ קִשּׁוּרָה בְּעִיקָר לְמִשְׁמַעוֹת שֶׁל מִיָּלִים וּגְבוּלוֹתֵיהֶן בֵּין שִׁפָּה אַחַת לְאַחֶרֶת. וְגַם כֵּן הֵיעָדָר הַמְקַבִּיל הַמְתַּאִים וּמְדוּיָק לְמוֹנַחִים אִלוֹ בְּשִׁפָּה הָאַחֶרֶת. מִכּוּוֹן שֶׁהֵם נוֹשָׂאִים מוֹשָׁגִים, תְּפִיסוֹת וּקוֹנוֹטְצִיּוֹת שְׁאִינֶן יְדוּעוֹת בְּשִׁפָּה הָאַחֶרֶת בְּשֶׁל הַחֻוּיּוֹת הַשּׁוֹנוֹת שֶׁל הַפְּרֵט עִם הַשִּׁפָּה בְּשִׁפָּה הַתְּרַבּוּיּוֹת, וְהַאִירוּעִים הַחִבְרַתִּיִּים הַשּׁוֹנִים שֶׁהַשִּׁפָּה קִשּׁוּרָה אֵלֵיהֶם וּמִשְׁמַעוֹת דְּבָרִיהָ מִשְׁתַּנָּה בְּהַתָּאֵם לְאִירוּעִים שֶׁהִיא מְכִירָה. הַקּוֹשֵׁי בָּא לְיַדִּי בִּיטוּי גַם בְּכַךְ שֶׁהַשִּׁפָּה אֵינָה רְשִׁימַת מִיָּלִים שֶׁמִּסְפִּיק לְהַחֲלִיף מִיָּלָה אַחַת בְּשְׁנִיָּה כַּדִּי לְקַבֵּל אֶת הַמְקַבִּיל הַנִּדְרָשׁ בְּשִׁפָּה הַשְּׁנִיָּה, אִם זֶה הַנִּדְרָשׁ, כְּמוֹ שְׁאוּמֵר ג'וֹרְג' מוֹנֵן, הַתִּרְגוּם יִהְיֶה קָל יוֹתֵר וְתַמִּיד נוֹכַל לְתַרְגֵּם תִּרְגוּם מִיָּלוּלִי וּמִיָּלָה בְּמִיָּלָה (אֲרֻדּוֹר, 2002, סֻפָּחָה 97).

בְּאַשֶׁר לְתִרְגוּם מוֹנַחִים אִסְלָאמִיִּים, הַמְתַּרְגֵּם מִתְקַשֶּׁה וּמֵאֲתַגֵּר כָּל הַזְּמַן לְמִצּוֹא מוֹנַח נִרְדָּף לְמוֹנַח הָעֵרַבִּי-הַאִסְלָאמִי הַמִּיּוּעָד לְתִרְגוּם לְשִׁפָּה אַחֶרֶת, דְּבַר זֶה אֵינּוּ מוֹשָׁג אִלָּא בְּשִׁפָּה שִׁטַּת הַתִּרְגוּם, כְּלוּמֵר הַהֶעֱבֵרָה לְתִרְגוּם הַמִּשְׁמַעוֹת הַכְּלָלִית שֶׁל הַטְּקִסְט עַל יַדִּי שְׁמִירַת רוּחַ הַטְּקִסְט הַמְקוֹרִי בְּשִׁפָּה הַיְעָדָד בְּתַנָּאִי שֶׁהַדִּיּוֹק שֶׁל הַבִּיטוּיִים בְּעֵרַבִּית יִישָׂאֵר דּוּמָה לְדִיּוֹק שֶׁל הַבִּיטוּיִים בְּשִׁפָּה הָאַחֶרֶת (נַאֲגִי, 2009, הַסֻּפָּחִים 4-5).

הַטְּקִסְט הַקּוֹרְאָנִי הוּא טְקִסְט קְדוֹשׁ, וְתִרְגוּם מִשְׁמַעוּיּוֹתָיו צְרִיךְ לִהְיוֹת קְרוּב כְּכֹל הַאִפְשֵׁר לְטְקִסְט הַמְקוֹרִי (יַחֲיִי, 2010, הַסֻּפָּחִים 15-16), לְכֵן יֵשׁ לְקַחַת בְּחִשְׁבוֹן שֶׁלֹּא לְהַפְרִיד בֵּין מִשְׁמַעוֹת הַקּוֹרְאָן לְבִיטוּיִים, הַמְבַנִּים שֶׁל הַבִּיטוּיִים וְהַרְצָף שֶׁלֵּהֶן מִסְתִּירִים אֶת מִשְׁמַעוּיּוֹתָיו, כָּל אַחַת מִשְׁמַעוּיּוֹתָיו מִתִּיַּחֶסֶת לְבִיטוּיִים מְסוּיִים הַמְצִיג אֹתָהּ מִשְׁמַעוֹת. אִם הַמְתַּרְגֵּם מְעֵלִים אֶחָד מִבִּיטוּיִי הַקּוֹרְאָן, הַדְּבַר עֵלּוּל לְהַעֲלִים אַחַת מִמִּשְׁמַעוּיּוֹת הַקּוֹרְאָן, וְכַךְ גַּם בְּמִקְרָה שֶׁהוּא מוֹסִיף בִּיטוּיִים שְׁאִינּוּ מְצוּיִים בְּקוֹרְאָן הַקְּדוֹשׁ, הֵרִי הוּא מוֹסִיף מִשְׁמַעוֹת חֲדָשָׁה שְׁאֵינָה קִיַּיַּמַת בְּמִשְׁמַעוּיּוֹת הַקּוֹרְאָן הַקְּדוֹשׁ, וְלְכֹל מְבַנָּה קוֹרְאָנִי יֵשׁ לוֹ מִשְׁמַעוֹת מְכוּוֹנֹת, אִם הַמְתַּרְגֵּם מְקַדִּים אוֹ מְאַחֵר בִּיטוּיִים כָּל שֶׁהוּא, אִזּוֹ הוּא פּוֹגַע בְּמִשְׁמַעוֹת הַמְכוּוֹנֹת שֶׁל הַקּוֹרְאָן הַקְּדוֹשׁ (עֲרַף, 2005, הַסֻּפָּחִים 4-5).

כִּינּוּיִי יוֹם הַדִּין בְּתִרְגוּם אֹרִי רוֹבִין

الْقَارِعَةُ = ההולמת

מִשְׁמַעוֹת הַמִּיָּלָה (الْقَارِعَةُ) בְּעֵרַבִּית: מְכוֹת חֲזָק. גַּם הַאִירוּעִים הַגְּדוּלִים בְּהִיסְטוֹרִיָּה נִקְרְאוּ בְּ(الْقَارِعَةُ) (אֲבּוֹרִי, 2021, סֻפָּחָה 1).

قال تعالى: (وَمَا أَذْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ) الْقَارِعَةُ (3).

"הַיְדַעַת מֵהִי הַהוֹלְמַת" סוֹרַת הַהוֹלְמַת (3)

הַכִּינּוּיִי הַזֶּה הוֹפִיעַ בְּקוֹרְאָן חֲמֵשׁ פְּעָמִים, 3 פְּעָמִים בְּסוֹרַת (الْقَارِعَةُ) וּפְעָם אַחַת בְּסוֹרַת الرعد والحاقة. הַכִּינּוּיִי הַזֶּה מְצִיָּין בְּהִלָּה וְחֻמְרַת הַהִפְרָעוֹת שְׁמַרְגִּישִׁים בֵּהֶם הָאֲנָשִׁים בְּיוֹם זֶה. וְגַם כֵּן נִקְרָא הַיּוֹם הַזֶּה בְּכִינּוּיִי זֶה בִּיחֹס לְמִידַת הַהֶשְׁתַּאֲוֹת שֶׁהָאֲנָשִׁים חֲשִׂים בָּהּ (السيد, 2010, הַסֻּפָּחִים 115-118).

שתי המילים (القارة , ההולמת) הן בערבית והן בעברית יש להן אותו מבנה מורפולוגי והוא בינוני פועל, הנוסח נקבה.

בעברית המלה "הולמת" משמעותה :

1. הפה, הקינש: המילה זו הופיעה בשופטים "וְהִלְמָה סִסְרָא, מְחַקָּה ר' אִשׁוּ" (שופטים 26:5)
2. שָׁעֵט, דָּפַק: הקיש, המילה זו הופיעה בשופטים "אָז הִלְמוּ עֲקָבִי-סוּס" (שופטים 22:5) וגם המילה זו הופיעה בראשית "שֶׁהֶחֱלִיק פְּטִישׁוֹ וְהִלֵּם אֶת כָּל בְּאֵי עוֹלָם בְּדַרְכֵךְ אַחַת לְמָקוֹם" (בראשית רבה מד).
3. הָמֵם, בְּלִבָּל, הִדְהִיִּם: המילה זו הופיעה בישעיה "שִׁפְרֵי אֶפְרַיִם... הִלְוִי יָן" (ישעיה 1:20) (אבן שושן, 1979, עמ' 531).

אנו יכולים להבחין בדמיון הפונטי בין המילה העברית (הלם: ה , ל) לבין המילה הערבית (هلع) الهاء واللام. רובן בחר במילה עברית מקבילה למילה הערבית הן מבחינת המשמעות והן מבחינת ההגה, לכן המתרגם הצליח להציג תרגום קרוב למשמעות המונח הערבי.

الحافة = שעת האמת

שעת המתים היא תחיית המתים שתתרחש באמת, ויום התחייה נקרא בכך כי ההבטחה והאיום מתקיימים באותו יום (حومد, 2009, صفحة 1431).

قال تعالى: (وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحَافَةِ) سورة الحافة (3).

"הכיצד תדע מהי שעת האמת" סורת שעת האמת (3)

"الحافة" במילון (אל המעאני אל ג'אמע) משמעותה: השיג, והריבוי של המילה הוא "حواق", והיא צורת הנקבה של בינוני פועל לפועל (حق) (معجم المعاني الجامع, 2022).

רובן השתמש בביטוי עברי מורכב משתי מילים (שעה – אמת), בהתאם לתפיסה הדתית של המילה ולא עם המבנה המורפולוגית שלה, זהו תרגום פרשני של המושג ולא מקביל מילולי של המלה. ככל הנראה, אין משקל הערבי (فاعل) (حافة) בשפה העברית, אלא חלק ממשמעויותיו מתבטאות במשקל (התפעל). אם נחזור למשמעויות המילה (אמת) בשפה העברית, משמעויותיה הן: דבר נכון ונאמן, לכן נאלץ המתרגם להשתמש בצירוף משתי מילים על מנת לייצר מקביל עברי מתאים למשמעות הערבית כביכול. לדעתנו המילה (אמת) לבדה אינה מתאימה מבחינה סמנטית למילה (حق) בשפה ערבית, לכן המתרגם הצליח להעביר את המשמעות, אם לא במושלמותה לעברית כדי להצליח בפני הקורא העברי משמעות מובנה כביכול למילה העברית.

الصَّاحَّة = קוֹל הַנִּפְיץ

الصَّاحَّة: היא בינוני פועל או שם פועל של הפועל (صَحَّ، يَصْحُ)، משמעותה: הזעקה שדופקת את האוזן בעצמותה שגורמת לה חרש עד שאינה שומעת איזה דבר חוץ מקריאת התחייה, זעקה זו תתרחש ביום הדין (الألوسي، 2013، صفحة 479).

قال تعالى: (فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاحَّةُ) سورة عبس (33).

"כאשר ישמע קול הנפיץ" סורת הזעיף פניו (33)

התרגום של המונח מושך תשומת הלב, כי הוא רחוק מאוד מהמושג הקוראני. אם נחזור להקשר של הפסוק, נראה שהפסוק (فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاحَّةُ), אבל אם נחזור לתרגום העברי, נראה שהמתרגם החליף את הפועל (בא جاء) בפועל (יישמע) "כאשר ישמע קול הנפיץ" ותרגם את המילה (الصَّاحَّة) בצירוף מילים (קול הנפיץ) שמציין שמיעת פיצוץ או התרסקות, ולפיכך המתרגם התרחק מההקשר האלגורי הקוראני והחזיר אותו לרמה המילולית מצד אחד, ומצד אחר, התרגום של המילה "الصَّاحَّة" הוא תרגום פגום, משום שמשמעותה בערבית: היא קול פגיעת סלע בסלע, בעוד בעברית אין מקביל מתאים לקול כזה. לכן המתרגם נהיה, לדעתנו, לפני פער סמנטי מושגי בין שתי השפות. המילה (נפיץ) משמעותה: התרסקות, הריסה ופיצוץ, לכן המתרגם השווה בין משמעות הזעקה החזקה לבין קול הפיצוץ.

המתרגם רצה להעביר לקורא היהודי את תפיסת הזעקה החזקה או המפץ החזק במונח קרוב לסביבה היהודית ושייך לתחום הצבאי. לדעתנו המתרגם העביר המשמעות של המילה הערבית דרך תרגום מושגי לה על מנת שיהיה התרגום קרוב למשמעות המילה הערבית ויהיה מובן לקורא העברי, אף על פי הוא התעלם מהצד הרטורי של המלה בערבית.

الطَّامَّة = השולטת

כינוי נוסף מכינויי יום הדין, שהקשרו דומה למילה "الصَّاحَّة" שהוא הכינוי "الطَّامَّة", כינוי זה הופיע פעם אחת בקוראן סורת "המושכים" שמשמעותו בערבית נגזרת מהפועל "طَمَّ" (السيد، 2010، עמ' 45), המציינת כיסוי של משהו במשהו אחר עד שנטמן או כיסוי הקול על הקול במשמעות הגובה. "الطَّامَّة" היא הצעקה שמאפילה על הכל. באופן אידיומטי, משמעותו: הפורענות המציפה אחרים, כלומר מתגברת. ונאמר שהפורענות היא שמכחידה, כלומר היא מתגברת על כל שאר הפורעניות (الألوسي، 2013، الصفحات 484-485).

قال تعالى: (فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَّةُ الْكُنْبَرَى) سورة النازعات (34).

"כאשר תבוא השולטת האדירה" סורת "המושכים" (34)

רובין תרגם את המילה (الطامة) השולטת "כאשר תבוא השולטת האדירה", זהו מילה זו היא בינוני פועל מהשורש (שלט), שפירושו בעל סמכות או יכולת להשפיע ולבקר, להחליט ולקבוע וכד'. כאן יש פגם בתרגום, שכן המתרגם אימץ את תרגום המושג בשפה הערבית שמשמעותו (שליטה מוחלטת על כל דבר על ידי אלוהים) וזה דומה למשמעות הפועל בעברית "שלט". "الطامة" מצב שבו הדומיננטי הוא ברמה גבוהה והנשלט ברמה נמוכה.

يوم التغابن = היום אשר בו ייפלו בפח

זהו אחד מן הכינויים המורכבים של יום הדין שהוזכרו בסורת "א-תע'אבון"

قال تعالى: ((يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ذَلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُكْفِرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ)) سورة التغابن (9)

הכינוי הוא מתהווה משתי מילים, המילה "יום" והיום הוא זמן הנמדד מהזריחה ועד השקיעה. והמילה "التغابن", היא שם פעולה מן הפועל "تَغَابَنَ", בעבר "عَبَنَ", ו"العَبْنُ" היא אם אתה קנית משהו במחיר נמוך ביותר ממחירו האימתי (حرج, 2014, الصفحات 200-201).

כינוי זה בעל מושגים שונים ופרשנויות מרובות, המפורסם שבהם הוא אמרתו של אלקורטובי (القرطبي): יום הדין נקרא (יום التغابن), כי אנשי גן העדן נעשו עוול על ידי אנשי הגיהנום. כלומר, אנשי גן העדן לקחו את גן העדן, ואנשי הגיהנום כבשו את הגיהנום בדרך של חילופין, אז העוול התרחש בגלל שהם החליפו טוב ברע, ואושר בייסורים (القرطبي, 2006, الصفحات 11-12).

אל-שנקיטי (الشنقيطي) אומר: "החוקרים הסבירו את מציאות "العَبْنُ" בהקשר זה, שלכל אדם יש מקום בגן עדן ומקום בגיהנום, אם אנשי הגיהנום ייכנסו לגיהנום, המקומות שלהם יישארו בגן העדן, ואם אנשי גן העדן ייכנסו לגן העדן, המקומות שלהם יישארו בגיהנום. שם מקומות של אנשי גן העדן יהיו בגיהנום מיועדים לאנשי הגיהנום, והמקומות של אנשי הגיהנום בגן העדן מיועדים לאנשי גן העדן, יורשים זה את זה, אז העוול הכואב הוא החלפת מקום בגיהנום במקום בגן העדן, והם ירשו את המקומות של אחרים שהלכו לגיהנום (الشنقيطي, 1995, صفحة 201).

רובין השתמש בביטוי אידיומטי, "הנופלים בפח" כדי לתרגם את שם הסורה, ואז הוא שינה את זמן הפועל "נפל" לזמן עתיד כאשר תרגם הכינוי "يوم التغابن" "ייפלו בפח". מבחינה אטימולוגית, הביטוי האידיומטי הזה נטבע על ידי המשורר חיים נחמן ביאליק, למרות שהוא הוזכר בצורה קרובה אחרת בספר ישעיהו (24: 18):

"הֲיָהּ הַנֶּסֶם מִקּוֹל הַפֶּחַד יִפֹּל אֶל הַפֶּחַת וְהָעוֹלָה מֵתוֹךְ הַפֶּחַת יִלְכֹּד בַּפֶּחַח"

מבחינה סמנטית, נטפל בביטוי האידיומטי "ייפלו בפח" בשתי רמות: הראשונה היא מילולית, כאשר משמעותו היא "אלה שנפלו בפח" "الساقطون في الفخ" והשנייה היא מטפורית: "בני אדם שנפלו ברשת של הרימה, ומכאן נפילתם בפח". בשני המקרים, אי אפשר להשתמש בתרגום הזה כמקביל מושגי או סמנטי למילה "التغابن",

המושג הקוראני שונה מכיוון שהעוול בהקשר זה בעל משמעות חיובית (בעולם הבא) ולא כמשמעותו השלילית (בעולם הזה).

התרגום לעברית מציין שהכופרים ייפלו בפח שיטמינו להם הצדיקים, בכך שאלה ייקחו לעצמם את גן עדן ולכופרים יוותרו רק גיהנום. על מנת להיות אובייקטיביים בשיפוט על התרגום, יש לציין כי השפה העברית חסרה למושג ולמונח המקביל והמתאים בשפת המקור (השפה הערבית).

אובדן המושג מלכתחילה מהווה מכשול בדרכו של כל מתרגם, כי המונח נוצר לאחר היווצרות המושג ולא להיפך. לדעתנו, המתרגם מסתמך ביותר על ההקשר מאשר דבר אחר.

יום الجمع = יום הכינוס

זהו אחד מן הכינויים המורכבים של יום הדין שהופיע פעמיים בסורת "א-שורא" ובסורת "א-תע'אבון" (חדר, 2014, *صفحة 70*), יום الجمع במילון (אל ווסיט) הוא נקרא יום הדין מחמת כינוס הנבראים בו, والجمع: מצרף הדבר אחד את השני (منتصر، الصوالحي، و خلف الله احمد، 2004، *الصفحات 134-135*).

قال تعالى: "يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ذَلِكَ يَوْمُ التَّعَابِين" سورة التَّعَابِين (9)

"יום הכינוס אשר בו יכנסכם, הוא היום אשר בו יפלו בפח." סורת הנופלים בפח (9)

בפסוק הזה כינוי "יום الجمع" בא לפני הכינוי "יום התעבין". כאן, המתרגם הסתמך על ההקשר, כלומר מה שקדם למילה "יום התעבין" כדי להעביר את הרעיון בלבד, בעוד שהמושג נשאר חסר אף על פי שהביטוי האידיומטי מציג משמעות קרובה.

המסקנות

1. התרגום הדתי הוא הסוג הקשה ביותר מסוגי התרגום האחרים, הוא אינו עוסק בתרגום מילים או הקשרים בלבד, אלא מדובר בהעברת מושגים ואמונות שנכללים במשמעות הנלווית של המונחים.
2. רובין לא הצליח להעביר את המשמעות המדויקת לחלק מכינויי יום הדין, מכיוון שלכינויים אלו יש מושגים מיוחדים שקשה לתרגם אותם לעברית.
3. רובין נהג לתרגם חלק מכינויי יום הדין על סמך המשמעות הסמנטית של המילה בקוראן, במילים אחרות, על הפירוש שלה.
4. בתרגומו לכמה מכינויי יום הדין, עקב רובין אחר תרגום פרשני למושג.
5. רובין הסתמך הרבה על ההקשר הלשוני בתרגומו לכמה מהכינויים, על מנת להגיע לתרגום מדויק ככל האפשר.
6. הלשון העברית חסרה למושג ולמונח המקביל והמתאים בשפת המקור (הלשון הערבית).
7. המתרגם העברי הושפע מהתרבות הדתית שלו במהלך תרגומו למונחים יום הדין ללשון העברית.
8. יש לכתוב את כינויי יום הדין שאין להם מקביל שווה ערך בעברית בתעתיק מילולי עברי עם פירוש ותרגום לכינוי בשוליים כדי לשמור על המשמעות הכללית של הכינוי.

Abstract

Names of Day of Resurrection in the Hebrew translation of the meanings of the Holy Quran An analytical study

Uri Rubin translation as a model

By Zena Jaber Yass

The present study discusses the names of the Day of Resurrection in Uri Rubin's translations of the Holy Qur'an. To identify the translation difficulties and complications and to find out the Hebrew equivalence, the study, through the application of a comparative analytical approach, aims at analyzing the linguistic structures of Day of Resurrection names cited in the Holy Qur'an.

Heavenly religions are rich with distinct and unique terms that distinguish and reflect their specificity of other religions; something requires a great accuracy in the translation of such terminology.

By investigating selected examples of the names of the Day of Resurrection in Arabic and Hebrew, the present study sheds light on the morphological and semantic description of the terms of the Day of Resurrection.

The study concludes that translation fails to convey the Arabic designations precise meaning, given the absence of such an appropriate linguistic equivalent in the Hebrew, especially since, with the exception of the term "Day of judgment"; Jewish religious dictionaries lack the terminology that describes this concept.

Key words: Day of Resurrection - Religious translation - Translation of the Holy Quran - Uri Rubin.

ביבליוגרפיה

המקורות העבריים:

- אבן שושן, אברהם. (1979). המלון החדש, כרך שני. ישראל: קרית-ספר בע"מ ישראל.
- אלורדי, זינה איד. (2016). המבנה המורפולוגי והסמנטי למונח הצבאי הישראלי, עיון לקסיקלי. בגדאד, עיראק: אוניברסיטת בגדאד.
- בן שמש, אהרון. (1978). הקוראן, ספר הספרים של האסלאם, תרגום מערבית. תל אביב: ספרים קרני.
- רובין, אורי. (2005). הקוראן תרגום מן הערבית. אוניברסיטת תל אביב.

המקורות הערביים:

- القرآن الكريم.
- أبوغدير، الدكتور محمد محمود. (2012). ترجمة أوري روبين لمعاني القرآن الكريم بالعبرية (عروض وتقديم). القاهرة، مصر.
- أردور، د. أمينة. (2002). اشكال ترجمة المصطلح الاسلامي. الرباط، المغرب، معهد الدراسات والابحاث للتعريب، الرباط، العدد 1.
- الألويسي، د. خالد ابراهيم مسلم. (2013). ألفاظ يوم القيامة (الصاخة، والحاقة، والطامة) انموذجاً دراسة فنية. العراق، مجلة مداد الآداب، المجلد 7، العدد (1).

- البهنسي، أحمد صلاح أحمد. (2014). الترجمات العبرية لمعاني القرآن الكريم التاريخ والأهداف والإشكاليات. المغرب، المجلة المغربية لدراسات الترجمة، المجلد 2، العدد 2-3.
- حجازي، محمود فهمي. (1993). الاسس اللغوية لعلم المصطلح. بيروت، لبنان، دار غريب للطباعة والنشر.
- حدرج، سهيلة محسن أحمد. (2014). أسماء يوم القيامة في القرآن الكريم دراسة في ضوء السياق القرآني. الاردن: جامعة اليرموك إربد.
- حومد، الدكتور أسعد محمود. (2009). أيسر التفاسير، الجزء الأول، (الطبعة الرابعة). دمشق، سوريا.
- الرفاعي، د. جمال. (1995). دراسة في مشكلات ترجمة معاني القرآن الكريم الى اللغة العبرية. القاهرة، مصر.
- الزناتي، عامر. (2007). المشكلات البلاغية في الترجمات العبرية لمعاني القرآن. القاهرة، مصر.
- السيد، تمام محمد. (2010). الفاظ وتراكيب ودلالات جديدة في السياق القرآني، رسالة ماجستير، عمان، الاردن، جامعة الشرق الاوسط.
- شحاتة، د. سمير فرحات. (2003). ترجمة بن شمش العبرية لمعاني سورة آل عمران دراسة نقدية رسالة دكتوراه غير منشورة. القاهرة، مصر، جامعة القاهرة، كلية الاداب.
- الشرفاوي، د. أشرف عبد العليم عطية. (2018). دراسة نقدية في ترجمة أهارون بن شيمش لمعاني القرآن إلى اللغة العبرية، مصر، كلية الاداب- جامعة المنصورة، مجلة مركز الخدمة للاستشارات البحثية واللغات، المجلد 20، العدد 57.
- الشنقيطي، محمد الامين بن محمد. (1995). أضواء البيان في إيضاح القرآن بالقرآن. (الطبعة الاولى). بيروت - لبنان، دار الفكر للطباعة.
- عارف، عزيز. (2005). نماذج من الخلل في ترجمة القرآن الكريم، الجزء الأول، (ط 1). بغداد، العراق.
- غزالة، د. حسين بن سعيد. (2002). ترجمة المصطلحات الاسلامية: مشاكل وحلول. المملكة العربية السعودية، مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف.
- القاسمي، الدكتور علي. (2008). علم المصطلح أسسه النظرية وتطبيقاته العلمية (ط 1). لبنان، مكتبة لبنان ناشرون.
- القرطبي، أبو عبد الله محمد بن أحمد. (2006). الجامع لأحكام القرآن والمبين لما تضمنه من السنة وآي الفرقان أو تفسير القرطبي، (ط 1). بيروت، لبنان: مؤسسة الرسالة.
- منتصر، عبد الحلیم، الصوالحي، عطية، خلف الله احمد، محمد. (2004). المعجم الوسيط، الطبعة الرابعة، القاهرة، مصر، مجمع اللغة العربية - مكتبة الشروق الدولية.
- ناجي، فوزية. (2009). نظرة في ترجمة المصطلحات الثقافية الاسلامية. بغداد، العراق، مجلة المأمون، العدد الثالث.
- يحيى، ميادة. (2010). ترجمة معاني القرآن الى الالمانية. بغداد، العراق، مجلة المأمون، العدد الثالث.

המקורות הלועזיים:

- Hartmann , R., & James, G. (2002). **Dictionary of Lexicography**. London and New York: Taylor & Francis e-Library.
- Surprenant , H., & Hussman, E. (1993). **Terminology Anew Professin in Acadian context: in: standardizing Terminology for Better communication: by: strehlew wright.**

המקורות האלקטרוניים:

- باسل، ناسر. "ديעות اחרונות"، موسף לספרות، 7 באוקטובר 2005.
- الجبوري، الدكتور كاظم عجيل. (2021). سورة القارعة قراءة في البعد الدلالي. جامعة القاسم الخضراء. <https://annabaa.org/arabic/theholyyquran/25917>
- معجم المعاني الجامع. (2022). www.almaany.com.